

Häviääkö uskonto?

HEIKKI ERVASTI

Vielä pari vuosikymmentä sitten pidettiin selvänä, että uskonnot häviävät maailmasta. Ajatus sekularisaatiosta periytyi jo Weberiltä ja Durkheimilta. Weberin mukaan uskonto häviäisi vähitellen, kun rationalistinen maailmankuva yleistyy. Durkheim puolestaan arveli, että uskonnon merkitys supistuisi merkittävästi yhteiskunnan funktionaalisen eriytymisen myötä.

Vähitellen sekularisaatioteoriaa alettiin kuitenkin arvostella. Monien ilmiöiden valossa sekularisaatioteoria ei vaikuttanut enää uskottavalta. Esimerkiksi islamilaisen fundamentalismin nousu, Yhdysvaltojen kristillisen oikeiston kannatuksen kasvu, Itä-Euroopan uskonnollinen vapautuminen ja erilaisten uususkontojen yleistyminen sopivat huonosti sekularisaatioteoriaan. Uskonto ei olekaan katoamassa.

Kritiikin myötä on luonnollisesti kehitetty uusia teorioita. Uskonnon markkinoiden teoria lienee sekularisaatioteorian tärkein kilpailija. Teorian mukaan ihmisten uskonnollisuus, siis uskonnon kysyntä, on vakio. Uskonnon osallistumisen ja käyttäytymisen yleisyys riippuu tällöin siitä, minkälaista on uskonnon tarjonta. Tehottominta uskonnon tarjonta on maissa, joissa vallitsee uskonnollinen monopoli. Valtion suojeluksessa toimiva valtauskonto ei kykene vastaamaan kansalaisten uskonnollisiin tarpeisiin, jolloin uskonnollinen käyttäytyminen alkaa vähentyä. Sen sijaan jos kilpailu markkinoilla on kovempaa, tehokkuus kasvaa. Us-

konnollinen osallistuminen on siis yleisempää niissä maissa, joissa uskonnollista pluralismia on eniten ja joissa valtio vähiten säätelee uskonnollisia instituutioita. Uskonnon markkinoiden teorian pohjalta on paremmin kyetty ymmärtämään, miksi uskonto säilyy itsepintaisesti osana kulttuuria. Erityisesti teoria on auttanut ymmärtämään, miksi Yhdysvallat on läntisen kulttuuripiirin uskonnollisin maa.

Pippa Norrisin ja Ronald Inglehartin huikea analyysi 76 kansakunnan uskonnollisuudesta asettuu silti sekularisaatioteorian kannalle. Norrisin ja Inglehartin mukaan sekularisaatio ei aiheudu rationalismista, mutta ei myöskään yhteiskunnan eriytyemisestä. Tärkein sekularisaatiota edistävä tekijä on eksistentiaalisen turvallisuuden lisääntyminen. Uskonollisuus on taloudellisen ja sosiaalisen kehityksyyden funktio. Norris ja Inglehart osoittavat, että esimerkiksi BKT, aids-tartuntojen määrä, lääkäreiden lukumäärä ja puhtaan veden saatavuus ennustavat suorastaan hämmästyttävän tarkasti, kuinka uskonnollinen kansankunta on. Kehittymättömmissä agraarisissa maissa elämää uhkaavien riskien krooninen pelko saa ihmiset hakemaan turvaa uskonnoista. Sen sijaan kehittyneemmissä teollisissa ja jälkiteollisissa maissa uskonnosta ei enää haeta turvaa, joten maat sekularisoituvat. Edes yhdysvaltalaiset eivät ole yhtä uskonnollisia kuin kehitysmaiden asukkaat.

Pippa Norris &
Ronald Inglehart
Sacred and Secular
Religion and Politics
Worldwide
Cambridge: Cambridge
University Press, 2004
329 s.

Kehitys ei kuitenkaan ole suoraviivaista. Norris ja Inglehart nimittäin toteavat, että vallitsevat uskonnollisuuden muodot, arvot ja käyttäytymismallit pohjautuvat pitkään historiallisiin ja kulttuurisiin traditioihin. Kulttuurinen muutos ja sekularisoituminen tapahtuvat polkuriippuvaisesti. Uskonnot ja normit näkyvät kulttuureissa pitkään. Vaikka sosiaalinen ja taloudellinen kehitys muuttaa kulttuuria sekulaarisempaan suuntaan, tietyt erot kulttuuripiirien välillä säilyvät. Itse asiassa kulttuurien väliset erot jopa kasvavat, koska sekularisoituminen on jatkunut pisimpään ja se on nopeinta kehittyneissä länsimaissa. Sen sijaan köyhimmässä maissa sekularisoitumista on tapahtunut vain vähän, jos ollenkaan. Vaikka länsimaat sekularisoituvat, koko maailma muuttuu tällä hetkellä aiempaa uskonnollisemmaksi, koska syntyvyys on korkeinta juuri köyhimmässä ja uskonnollisimmassa maissa.

Yksi Norrisin ja Inglehartin mielenkiintoisimmista havainnoista on se, että protestanttisissa maissa korostetaan selvästi vähemmän työetiikkaa kuin muiden uskontojen piiriin kuu-

luissa maissa. Myöskään vapaan markkinatalouden kannatus ei ole vahvinta protestanttisissa maissa, vaan kehittymättömmämissä ortodoksisissa, islamilaisissa, buddhalaisissa ja hindulaisissa maissa. Alun alkaen protestanttinen etiikka korosti työn merkitystä, ja näin kapitalismin kehitys vauhdittui. Tämä Weberiltä opittu kehityskulku ei kuitenkaan päättynyt tähän. Nimittäin juuri kapitalismin kehitys ja teollistuminen nostivat protestanttisten maiden hyvinvointia ja eksistentiaalisen turvallisuuden tasoa ja käynnistivät sekularisointumisprosessin. Kehittyneimmissä maissa ihmiset hakevat itsensä toteuttamisen keinoja ja onnellisuutta yhä useammin muualta kuin työstä ja taloudellisen toiminnan piiristä. On huomattava, että Norris ja Inglehart eivät väitä, että taloudelliset ja materialistiset arvot menettäisivät merkityksensä hyvinvoinnin ja turvallisuuden lisääntyessä. Kysymys on siitä, että rikkaimmissa maissa ihmiset alkavat etsiä materiaalisesta mammonan rinnalle myös muita hyvinvoinnin lähteitä yleisemmin kuin köyhimmässä maissa.

Norris ja Inglehart ottavat kantaa myös Samuel Huntingtonin tunnettuun teesiin kulttuurien yhteentörmäyksestä (S. Huntington. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, 1996). Huntingtonin mukaan länsimaissa ja islamilaisissa kulttuuripiirissä poliittiset arvot ja näkemykset demokratiasta poikkeavat toisistaan niin perustavalla tavalla, että kulttuurien väliset konfliktit ovat väistämättömiä. Kärjistäen Huntington tarkoittaa sitä, että demokraattisia länsimaita uhkaa demokratian vastainen islamilainen kulttuuri. Norris ja Inglehart eivät kuitenkaan löydä juuri eroja siinä, kuinka paljon islamilaisien maiden ja länsimaiden asukkaat arvostavat demokratiaa. Sen sijaan paljon suurempia eroja he löytävät entisten valtiotalouksien maiden ja kaikkien muiden maiden välillä. Venäjällä, Ukrainassa ja Moldovassa demokratiaa ei pidetä läheskään niin tärkeänä asiana kuin länsimaissa ja islamilaisissa maissa. Islamilaisissa maissa uskonnollisten johtajien keskeinen rooli yhteiskunnassa saa

kuitenkin enemmän kannatusta kuin länsimaissa.

Norrisin ja Inglehartin argumentaatio nojaa erittäin vahvaan empiiriseen näyttöön. Heidän käyttämänsä World Values Survey -aineisto kattaa peräti 76 maata. Mukana on siis kaikkia suuria maailmanuskontoja edustavia maita. Empiirinen vertailtavuus avaa uusia näkökulmia pitkään jatkuneeseen keskusteluun sekularisaatiosta.

Norrisin ja Inglehartin analyysin keskeisin puute on siinä, että tarkastelun kohteena on ainoastaan perinteinen uskonnollisuus. He kiinnittävät vain ohimennen huomiota nk. uususkontoihin. Heidän teorian sa ei riitä selittämään, miksi perinteisen uskonnollisuuden vähenemisestä huolimatta erilaiset elämän tarkoitukset koskevat pohdinnat ovat lisääntyneet nimenomaan länsimaissa. Myös rationalismi ja tieteellistä ajattelua kohtaan tunnettu luottamus ovat vähentyneet nimenomaan länsimaissa. Tältä osin Norrisin ja Inglehartin kuvaaman sekularisoinnin sijaan voikin käydä niin, että uskonnollisuus vain vaihtaa muotoaan.

Viljasen virheellinen identiteetti

ULLA VIERTOLA

Jos katselee jonkin vanhan rakennuksen ikkunasta vaikkapa läheisellä laitumella käyskentelevää lehmää, tuo lehmä saattaa näyttää hyvin kummalliselta: on kuin sen jalat olisivat kak-

si kertaa pitemmät kuin tavallisesti. Kun sitten vilkaisee samaa lehmää toisenkin ikkunaruudun läpi, tapahtuu taas outo muutos: nyt lehmän jalat ovat normaalit, mutta kaula näyttää venyneeltä

Anneli Pääkkönen
Rauhotutaan
Kertomus mielisairaalaista
Jyväskylä: Minerva
Kustannus Oy, 2004
224 s.